

Бондар О. Є.,

старший викладач кафедри іноземних мов для ІТПС
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

ВПЛИВ КОНТЕКСТУ НА ІНТЕРПРЕТАЦІЮ МОДАЛЬНИХ ЗНАЧЕНЬ

Анотація. Статтю присвячено аналізу модальних значень і їх реалізації в контексті на прикладі дієслова *should*. Мета дослідження полягає в тому, щоб визначити чинники, як лінгвістичні, так і екстралінгвістичні, що впливають на модальні значення дієслова. Описано емоційні й експресивні модальні значення інфінітивної конструкції з дієсловом *should*. Підкреслюється важливість правильної інтерпретації та перекладу модальних значень з урахуванням контексту.

Ключові слова: модальність, модальні значення, екстралінгвістичні чинники, контекст, емоційність.

Постановка проблеми. Широка різноманітність точок зору з основних питань, що стосуються категорії модальності, та її відношення до інших мовних категорій демонструють складність цієї категорії. Модальність у контексті розуміється як багатогранна неоднорідна категорія, що включає в себе як об'єктивні, так і суб'єктивні аспекти. Протягом багатьох десятиліть серед лінгвістів існує величезний інтерес до висвітлення проблеми категорії модальності, тим не менше до цих пір залишаються спірні питання, що стосуються цієї категорії, а саме питання про реалізацію модальності в тексті. Це пов'язано зі складністю інтерпретації модальності й модальних значень як частини більш загальної проблеми універсальних категорій. Актуальність проблеми полягає у важливості визначити лінгвістичні та екстралінгвістичні фактори, що сприяють реалізації суб'єктивної модальності в мові.

У лінгвістичній літературі категорія модальності розглядається з різних точок зору. З одного боку, вважається, що модальність охоплює діапазон значень між «так» і «ні» [1], з іншого боку, надзвичайно широке тлумачення модальності розглядається як вираження ставлення мовця до реальності, навколишнього середовища та мови, яке включає в себе емоційне ставлення, реакції мовця (етичні, емоційні, вольові) і ставлення мовця до завдання мовного спілкування. Будь-яка заява супроводжується його оцінкою, тому що будь-яке висловлювання не лише містить інформацію, а й виражає ставлення мовця до повідомлення, яке, крім того, є показником емоційного ставлення до подій, описаних у висловлюванні. Значний внесок у розкриття категорії модальності зроблений вітчизняними та зарубіжними дослідниками, серед яких – Г.Г. Почепцов, Є.І. Беляєва, В.В. Виноградов, Л.О. Давидова, Н.Е. Петров, Ю.О. Жлуктенко, Л.А. Пироженко, М. Halliday, G. Leech, R. Quirk, M. Swan та інші. Не існує ніяких сумнівів у тому, що в сучасній лінгвістиці сфера застосування терміна «модальність» значно розширена й охоплює практично будь-який комунікативний контекст. Модальність часто розглядається як складне, багатогранне явище, яке має суб'єктивно-об'єктивний характер. Об'єктивна модальність дає опис самої дії, тоді як суб'єктивна модальність забезпечує додаткові модальні значення й відтінки. Під час розгляду питання про категорію модальності на рівні тексту стає очевид-

ним, що екстралінгвістичні фактори впливають на реалізацію і диференціацію модальних значень. Важливо також урахувати вплив елементів контексту для визначення модального фону та роль контексту в реалізації модальних значень. У результаті модальні значення будуть відрізнятися залежно від контексту [2]. Отже, поняття лінгвістичної категорії модальності розвивалося в напрямі розширення визначення цієї категорії, від модальності дієслова (як слова) до модальності тексту.

Мета розвідки – визначити чинники, як лінгвістичні, так і екстралінгвістичні, що впливають на реалізацію модальних значень граматичної конструкції з дієсловом *should*. У сучасній лінгвістиці пріоритет надається вивченню значень дієслова *should*, але до сих пір не існує ніяких абсолютних критеріїв реалізації модальних значень у контексті. Дієслово *should* вважається проблематичним дієсловом, так як, по-перше, складно визначити його центральне значення, по-друге, варто брати до уваги той факт, що інфінітивна конструкція із цим дієсловом може набувати особливого значення або його відтінку під впливом контексту. У дослідженні ми розглянули приклади використання зазначеної конструкції в художніх творах Ернеста Хемінгуея «По кому подзвін» [3] та Емілі Бронте «Грозовий перевал» [4]. Вибір літературних джерел визначено такими факторами: 1) високий ступінь емоційності змісту; 2) велика кількість перекладів українською та російською мовами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як правило, основні значення дієслова *should* зводяться до зобов'язання або логічної необхідності, доцільності, бажаності і припущення. Хоча існує точка зору, що такі значення, як доцільність, бажаність і припущення, виникли зі змісту зобов'язання, тому тісно пов'язані між собою.

Значення бажаності. Існують суперечливі думки в лінгвістичній літературі стосовно того, передає дієслово *should* значення бажаності чи ні. Деякі лінгвісти не визначають такого значення [5], тоді як деякі з них розглядають його як відтінок значення зобов'язання. Уважається, що одним зі способів дізнатися про чиєсь бажання є використання в питанні дієслова *should*, який звучить м'якше, ніж питання з дієсловом *shall*: “Should we tell him that he's not wanted?” [6]. Водночас, вивчивши велику кількість прикладів, можна дійти висновку, що реалізація значення бажаності може бути реалізована в тексті під впливом різних факторів у контексті суб'єктивної модальності. Наявність конкретних слів, наприклад, дієслова *wish* (бажати), підсилює значення бажаності в цій конструкції: “The two of you can speak of what you wish. Then the afternoon should come” [3, с. 162]. Модальний зміст бажаності в другому реченні залежить від дієслова «бажати», що варто брати до уваги під час перекладу українською мовою.

Серед інших чинників, що впливають на значення бажаності, є використання зазначеної конструкції в заперечних реченнях: “He guesses we shouldn't wait for him till this late hour” [4, с. 87].

Крім того, модальне значення бажаності може бути реалізовано в контексті: *"I'll be miserable all night, and I shouldn't be miserable for you!"* [4, с. 73]. Ці слова говорить дівчина, яку важко перекопати і яка чутлива тільки до власних бажань. Цей контекст створює умови для реалізації суб'єктивної модальності бажаності.

Висловлюючи власні побажання, можна змусити їх звучати більш тактовно, використовуючи фразу *should like/prefer* [6]: *"I beg pardon for asking; but I should like to hear how she is!"* [4, с. 38]. Під впливом фрази *I beg pardon* (Я прошу пробачити) конструкція *should like* набуває значення прохання, яке посилюється контекстом – слуга звертається до свого господаря.

Отже, модальне значення бажаності може бути реалізовано під впливом аналогічних лексичних елементів у контексті й переважно в заперечних реченнях.

Значення реальності/нереальності. У процесі спілкування існують різні ситуації, коли мовець повинен не тільки говорити про події, що відбуваються в реальному житті, а й на їх основі висловлюватися про нереальність конкретної дії. Отже, людський мозок здатний абстрагуватися й будувати різні види висновків, які відображають не лише факти дійсності, а також події, які їй суперечать. У контексті минулого формальні відмінності між майбутнім часом дійсного способу, що вказує на реальне майбутнє, та вираженням нереальної дії умовного способу зникають. У контексті минулого існує лише одна форма інфінітивної конструкції з дієсловом *should*, щоб висловити як реальні, так і нереальні дії, пов'язані з майбутнім. Отже, в англійській мові в контексті минулого не існує чіткої формальної відмінності між реальною й нереальною дією, якщо вона стосується майбутнього. Проте омонімія цієї конструкції зникає в контексті. Реальність дії цієї конструкції може бути пов'язана з декількома факторами:

- 1) наявністю показників майбутнього часу;
- 2) впливом мовної ситуації (позамовного контексту);
- 3) протиставленням цієї конструкції та форми минулого часу.

Аналіз речень, які виражають нереальність, показав, що їх можна поділити на дві групи. Перша група включає речення, які показують ставлення мовця до того, що повідомляється в головному реченні, тоді як опис нереальних подій подається в підрядному реченні. Існує низка слів з особливими значеннями, які вказують, що події, представлені в підрядному реченні, нереальні. Вони, як правило, включають слова мотивації й бажання, такі як *demand, insist, require, suggest, propose* тощо, та похідні від них іменники; а також прикметники: *essential, disgraceful, important, impossible, vital, incredible, incomprehensible, intolerable, terrible* тощо. Друга група включає в себе речення, в яких обидва компоненти беруть участь у передачі нереальності. Іншими словами, і головне, і підрядне речення другого типу описують нереальні події, які мають причинно-наслідковий зв'язок на семантичному рівні.

Грань між реальним і нереальним майбутнім насправді дуже тонка. Показано, що ступінь реальності дій у кожному конкретному випадку не визначається граматичною формою (через її омонімію), але значною мірою залежить від безлічі лінгвістичних і екстралінгвістичних факторів. Лінгвістичні фактори представлені в контексті та його компонентах, які сприяють реалізації значень реальності/нереальності. Екстралінгвістичні фактори означають прагматичний аспект, тобто план комунікації, знання звичаїв, традицій і культури народу. Отже, під час перекладу речень із зазначеною конструкцією прагматичний аспект обов'яз-

ково потрібно взяти до уваги. Якщо омонімія не знімається, то значення реальності/нереальності в прагматичному плані не відіграє суттєвої ролі. У цьому сенсі реальне й нереальне майбутнє не виключають, а доповнюють один одного, практично не розрізняються. Майбутній час, якщо він розглядається з погляду минулого, відокремлює дію від моменту її можливої реалізації. Проте якщо умовне речення є нереальним, тоді вся фраза має нереальне значення також: *"If I were in heaven, I should be extremely miserable"* [4, с. 81] або *"I should only pity him – hate him, perhaps, if he were ugly and a clown"* [4, с. 80]. У цих двох прикладах нереальні умовні речення *if I were* або *if he were*, безсумнівно, вказують на нереальність речень загалом.

Отже, граматичні значення реальності/нереальності в майбутньому часі англійської мови виражені імпліцитно, тобто неявно, і не мають значного впливу на переклад із погляду комунікації.

Емоційне й експресивні значення. У лінгвістичній літературі немає єдиної точки зору щодо включення емоційних та експресивних значень до категорії модальності. Однак, так як категорія модальності має суб'єктивний характер, вона може включати в себе емоційні й експресивні засоби передачі ставлення мовця до змісту висловлювання. У результаті категорія модальності взаємопов'язана з різними видами і типами вираження емоцій, наприклад, обурення, захоплення, загрози тощо. У процесі спілкування люди виражають емоції і своє ставлення до того, що сказано. Отже, мета спілкування полягає не тільки у відображенні інформації, а й у вираженні емоції мовця.

Наявність емоційних і експресивних засобів може бути викликана різними факторами, які можна побачити в такому прикладі: *"No!" thundered Earnshaw, "should he offer to leave me, he's a dead man"* [4, с. 139]. Знак оклику, семантика дієслова *to thunder* («прогрімити») й інверсія в реченні доповнюють основне значення фрази *should offer* емоційними відтінками. Отже, реалізація емоційних та експресивних значень відбувається під впливом структури речення. Інверсія дієслова *should* називається гіпотетичним використанням *should* [6].

Додаткові емоційні значення можуть бути реалізовані через граматичні повторення, що надають істотної інформації про емоційність і виразність: *I never say to him, "Let this or that enemy alone, because it would be ungenerous or cruel to harm them", I say, "Let them alone, because I should hate them to be wronged"* [4, с. 103]. Емоційний вплив посилюється повторенням слів *say, let alone, because*, займенник «я» написано автором курсивом. На додаток до цього емоційні значення можуть передаватися в питальних реченнях, таких як риторичні запитання: *Why should I? або Why should not you?: "I want to know what I should do"* [4, с. 79]. Риторичне питання використовується, щоб висловити емоційний стан мовця, що може бути показано знаком оклику в перекладі українською мовою. Модальне дієслово *should* також використовується в підрядних реченнях після вираження подиву, роздратування, жалю тощо. Емоційні значення захоплення, здивування, обурення тощо, які використовуються в цих конструкціях, підкреслюють особисте ставлення суб'єкта до фактів, описаних у реченні: *"I'm annoyed that I should dream of chattering on at such a rate!"* [4, с. 70]. Емоційний відтінок речення ілюструється фразою, що виражає досаду, та окличною інтонацією.

Ще одним показником емоційності є використання слова *that* у реченнях із дієсловом *should*: *"That they should let us do something on paper. That we should conceive and execute something on paper"* [3, с. 184]. Контекст також сприяє емоційній ситуації

напруженості: солдати відчувають почуття обуреного гніву, бо вони повинні підкорятися дурним наказам.

Отже, як видно з прикладів, реалізація модальних емоційних значень залежить від таких факторів, як використання інверсії, повторення, знака оклику або риторичного питання. Варто зазначити, що розділові знаки також є одним із найбільш важливих факторів, що сприяють реалізації модальних емоційних і експресивних значень.

Висновки. Проаналізувавши вживання граматичних конструкцій із дієсловом *should* у текстах, можна підсумувати, що ця конструкція може бути використана для вираження різних модальних значень, таких як обов'язок, порада/доцільність, бажаність і припущення. Ця конструкція також набуває різних відтінків значень у контексті. Реалізація модальних значень є результатом взаємодії конструкції з іншими елементами речення в широкому мовному та позамовному контекстах. Модальні значення можуть бути посилені такими факторами:

- 1) лексичними елементами в широкому контексті;
- 2) синтаксичними повтореннями;
- 3) типом речення;
- 4) додатковим мовним контекстом.

Реалізація емоційних і експресивних модальних значень цієї конструкції відбувається під впливом таких факторів:

- 1) інтонації;
- 2) повторення;
- 3) інверсії;
- 4) питальної структури речення.

Модальні значення не завжди реалізуються на рівні речення, вони можуть бути встановлені на семантичному рівні в контексті. В англійських текстах різні модальні значення часто виражаються імпліцитно. Дослідження на прикладі граматичної конструкції з дієсловом *should* показало, що під впливом контексту і його чинників модальне дієслово може набувати більш широкого спектру модальних значень і має розглядатися в плані суб'єктивної модальності.

Перспективами подальшого дослідження є аналіз лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів, що впливають на реалізацію модальних значень граматичних конструкцій з іншими модальними дієсловами.

Література:

1. Halliday M.A.K., Matthiessen C.M.I.M. An introduction to Functional Grammar / M.A.K. Halliday, C.M.I.M. Matthiessen. – London : Arnold, 2004. – 390 p.
2. Lewis M. The English Verb: An Exploration of Structure and Meaning / M. Lewis. – Hove : LTP, 1986. – 310 p.
3. Hemingway E. For Whom the Bell Tolls / E. Hemingway. – Moscow : Progress Publishers, 1981. – 559 p.
4. Bronte E. Wuthering Heights / E. Bronte. – New York : Airmont Books, 1973. – 320 p.
5. Quirk R., Greenbaum S., Leech G. and Svartvik J. A Comprehensive Grammar of the English Language / R. Quirk, S. Greenbaum, G. Leech and J. Svartvik. – London : Longman, 1985. – 391 p.
6. Leech G. and Svartvik J. A Communicative Grammar of English / G. Leech and J. Svartvik. – London : Longman, 2002. – 304 p.

Бондарь О. Е. Влияние контекста на интерпретацию модальных значений

Аннотация. Статья посвящена анализу модальных значений и их реализации в контексте на примере глагола *should*. Цель исследования заключается в том, чтобы определить факторы, как лингвистические, так и экстралингвистические, влияющие на модальные значения. Описаны эмоциональные и экспрессивные модальные значения глагола *should*. Подчеркивается важность правильной интерпретации и перевода модальных значений с учетом контекста.

Ключевые слова: модальность, модальные значения, экстралингвистические факторы, контекст, эмоциональность.

Bondar O. Influence of context on interpretation of modal notions

Summary. The article considers the modal notions and their usage in a context on the example of the modal verb *should*. The aim of the research is to show that the modal notions can be implemented under the influence of such factors as linguistic and extralinguistic ones. The emotive and expressive notions of the modal verb *should* are viewed in the context of subjective modality. The necessity of proper interpretation and translation of the controversial modal notions is emphasized.

Key words: modality, modal notion, extralinguistic factors, context, emotive notion.